

УДК 821.161.1–1(09)“XIX”M26

Маркова М.В.,
викладач,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені І. Франка

АРАЛЬСЬКЕ МОРЕ ОЧИМА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ “І НЕБО НЕВМИТЕ, І ЗАСПАНІ ХВИЛІ ...”)

Шевченкове сприйняття Аральського моря, втілене у поезії “І небо невмите, і заспані хвилі ...”, в українській науці про літературу досліджене досить ґрунтовно та різнобічно. З-поміж численних інтерпретацій названого тексту найбільш вдалими є, на наш погляд, студії Юрія Івакіна [4], Володимира Мовчанюка [7], Наталії Слухай [14], Оксани Шупти-В'язовської [24]. Вартісні зауваження щодо окресленого питання містять також роботи Валерії Смілянської [15] та О. Канівського [5]. У запропонованій статті ми зосередимося на тих елементах поставленої проблеми, які залишилися поза увагою згаданих науковців, або висвітлені ними лише побіжно. Йдеться, зокрема, про джерела образності аналізованого твору та окремі аспекти світогляду автора, що детермінували ідейно-художні особливості його тексту.

Як відомо, поезія “І небо невмите, і заспані хвилі...” була написана Т. Шевченком орієнтовно у період між кінцем вересня – груднем 1848 р., коли він перебував в Аральській експедиції, що мала за мету всебічне наукове дослідження маловідомих на той час Аральського моря та берегів Сирдар'ї. Поет вирушав у цю подорож із непересічним ентузіазмом: після довгих днів ув'язнення в Орській фортеці у нього нарешті з'явилася можливість відпочити від постійного нагляду та муштри. До того ж незадовго до початку експедиції, як пише дослідник біографії українського поета Леонід Ушкалов, командувач Оренбурзького окремого корпусу генерал від інфантерії В. Обручов доручив одному з офіцерів генерального штабу розвідати місцевість, до якої прямували дослідники, і на основі його рапорту поінформував експедиторів про “запашні трави заввишки з людину, тропічну рослинність, чудовий клімат, блакитне небо” [18, 73]. Майже відразу після прибуття до пункту призначення, у точці перетину Шевченкового “горизонту очікування” та жорстокої реальності і народжується згаданий текст. З огляду на невеликий обсяг, процитуємо його повністю:

*І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,*

*Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкла трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати [21, 109].*

Найперша особливість змальованого у процитованій поезії морського пейзажу – його одухотвореність. Враження одухотвореності природи створюється передусім незвичними метафорами та метафоричними епітетами: “небо невмите”,

“заспані хвилі”, “очерет без вітру гнеться”, “нікчемне море”, “трава не хоче правдоньки сказати” тощо. Їх “незвичність” визначають два основні моменти.

По-перше, як пише відомий шевченкознавець Ю. Івакін, “самий характер образних асоціацій тут ближчий до поезики ХХ, ніж ХІХ ст.: сучасні поети значно частіше, ніж поети минулого визначають “далеке”, “поетичне” через “близьке”, “прозаїчне”, побутове <...>” [4, 71]. По-друге, і це незрівнянно важливіше, очевидно, що для Т. Шевченка, як і для більшості європейських романтиків, метафори такого типу, коли неорганічна природа постає як жива, були не просто поетичним прийомом, засобом творення поетичної образності, а *способом бачення світу*. Романтики вірили у правдивий зміст створюваних ними метафор. Метафори були для них не довільною комбінацією порівнюваних елементів для конкретизації одного через інший – у них виявлялося бачення одухотвореності природи [3, 41].

Якщо говорити безпосередньо про Т. Шевченка, то джерелом такого світобачення традиційно вважається міцний зв'язок поета зі стихією фольклору та характерними для нього антропоморфізмом природи, міфологемним анімістичним типом мислення [див., напр.: 13; 17]. Однак утверджений ще в часи заангажованого імперського та радянського шевченкознавства, такий погляд зазнає сьогодні перманентної критики. Усе більше і більше українських літературознавців наголошують на тому, що зводить художній спадок Т. Шевченка до витвору “стихійного генія”, “напівфольклорного спіця”, – означає обкрадати, збіднювати внутрішній світ, духовні горизонти митця, що насправді є “широкі і різнобічні, вони охоплюють різні сфери й проблеми буття та культури” [8, 197]. Не заперечуючи потужного впливу фольклорної стихії на світогляд поета, все ж відзначимо, що в плані Шевченкового розуміння природи такі горизонти обіймають і тогочасне наукове природознавство, і романтичні натурфілософські парадигми¹, і навіть містичні концепції природного світу.

Так, небагатьом відомо, що Т. Шевченко активно цікавився досягненнями сучасних йому природничих наук. Найширші відомості в галузі природознавства поет отримав під час навчання у Петербурзькій Академії мистецтв. У автобіографічній повісті “Художник” Т. Шевченко розповідає про своє відвідування лекцій з фізики, хімії, зоології, анатомії, що читалися в університеті, Медико-хірургічній академії, Вільному Економічному товаристві. По завершенні навчання письменник продовжує поповнювати свої знання з астрономії, фізики, геології шляхом самоосвіти, а також через тісне спілкування із багатьма авторитетними природодослідниками того часу: К. Бером, М. Данилевським, П. Семеновим-Тян-Шанським, А. Головачовим, В. Чижовим та іншими².

¹ Натурфілософія – у широкому значенні те саме, що філософія природи, тобто пояснення фізичного світу, виходячи з певних розумово-мислительних передумов; у вузькому значенні термін натурфілософія вживається для означення того напрямку німецької ідеалістичної філософії, що мав своїм основним представником Ф.В.Й. Шеллінга і полягав у підведенні явищ і процесів природи під різноманітні апріорні схеми (так зване конструювання природи) [25, 691].

² Проблема стосунків Т. Шевченка з сучасними йому природодослідниками широко висвітлена у статті Б. Пяковського “Т. Г. Шевченко і природознавство” [див.: 12].

У контексті проблеми впливу містичних парадигм на світогляд Т. Шевченка слід назвати насамперед ім'я відомого українського філософа-містика Григорія Сковороди, чию творчість глибоко вивчав і шанував поет, а також баварського мислителя Карла Еккартсгаузена, твір якого "Ключі до таїнств природи" двічі згадується митцем у повісті "Близнеці"³.

Що ж стосується філософії природи, то, на думку авторитетного діаспорного літературознавця Дмитра Чижевського, Т. Шевченко був добре знайомий із поглядами лідера романтичної натурфілософії – Фридриха Вільгельма Йозефа Шеллінґа. Дослідник переконує, що під впливом професорів-шеллінґіанців більшою чи меншою мірою перебували всі члени Кирило-Мефодіївського братства, членом якого, як відомо, був і поет. І навіть якщо вважати, що Т. Шевченко прибув до Києва з усталеними філософськими й політичними поглядами, він, незважаючи на це, не зміг не зацікавитися поглядами своїх товаришів по братству [20, 170]. Серед інших джерел, з яких Т. Шевченко міг черпати натурфілософські ідеї, можемо також назвати творчість Кароля Лібельта – польського послідовника Ф.В.Й. Шеллінґа. Знайомство із його філософією, хоча й не надто глибоке, Т. Шевченко сам засвідчує у щоденниковому записі від 5 липня 1857 р.: "*С Либельтом я немного знаком по его "Деся Орлеанской" и по его критике и философии*" [22, 50]. Слід також згадати факт дружнього спілкування поета із двома найвідомішими українськими інтерпретаторами німецького натурфілософа – Дмитром Велланським (справжнє прізвище – Кавунник) та, особливо, Михайлом Максимовичем.

Підкреслимо, що саме для натурфілософії характерним є погляд на природу як живу, анімовану. Так, неодноразово вже згадуваний нами Ф.В.Й. Шеллінґ уважав, що у всесвіті немає нічого цілковито матеріального чи цілковито ідеального. Повсюди відбувається їхнє органічне поєднання, злиття, тобто навіть чиста матерія містить у собі духовне, життєве начало, а тому життя – це іманентна риса всього навколишнього середовища. Щоправда, натурфілософ наголошував на тому, що життя неорганічної та органічної природи є відмінним за своєю сутністю. Причина цього – різний рівень їхньої рецептивної здатності стосовно життєвого начала. "Жизнь как таковая присуща всем живым индивидуумам, отличает их друг от друга только характер их жизни, – пише німецький мислитель. – Поэтому положительное начало жизни не может быть свойственно одному индивидууму, оно распространено во всем творении и проникает каждое отдельное существо, как общее дыхание природы" [23, 128]. Далі ж воно "индивидуализируется в каждом отдельном живом существе (как в особом мире) в зависимости от степени его рецептивности" [23, 128]. Саме відмінність у характері життєдіяльності неорганічної та органічної природи зумовила, за Ф.В.Й. Шеллінґом, неправильне уявлення про те, що перша із них є мертвою, тоді як все, що нас оточує, слід розглядати як одухотворене та активне.

Подібну концепцію анімованого природного світу висуває незадовго до Ф.В.Й. Шеллінґа і один із найвідоміших німецьких дослідників природи –

³ Детальніше про знайомство Т. Шевченка із працями європейських містиків ідеться у нашій статті "Поетична натурфілософія Тараса Шевченка" [див.: 6].

Олександр Гумбольдт. У фундаментальній праці під назвою “Космос”, що узагальнила та систематизувала всі зібрані на той час відомості про всесвіт, учений змальовує поетичну картину космосу як велетенського живого організму, кожна частка якого рівною мірою одухотворена та прекрасна.

Достеменно відомо, що цю працю неодноразово читав і перечитував Т. Шевченко – спочатку разом із Броніславом Залеським, згодом, уже після заслання, – із Семеном Гулаком-Артемовським. Знаходимо її найменування і серед книг, що залишилися після смерті поета та були передані у зберігання Федорові Черненкові [1, 340]. У творах самого Т. Шевченка перша згадка про “Космос” датується 10–15 лютого 1857 р. Однак дослідник творчості українського поета Павло Попов переконливо доводить, що Т. Шевченко познайомився із “Космосом” О. Гумбольдта ще задовго до того: а саме під час Аральської експедиції. Її керівник Олексій Бутаков був особисто знайомий із німецьким натурфілософом, котрий 1829 р. побував у Росії і відвідав край, в якому відбував своє заслання Т. Шевченко: Орськ, Оренбург, Астрахань. У своїх наукових пошуках О. Бутаков використовував дослідницькі методики О. Гумбольдта і надсилав йому докладні відомості про результати своїх досліджень. Саме від О. Бутакова, на думку П. Попова, Т. Шевченко довідався про німецького мислителя та за його ж спонуканням почав вивчати праці останнього [11, 155]. Вочевидь, шевченкознавець таки має рацію, адже суголосність натурфілософських ідей О. Гумбольдта й образного світу поезії “І небо невмите, і заспані хвилі ...” – незаперечна.

Повертаючись безпосередньо до Шевченкового твору, зазначимо, що оскільки довкілля в аналізованій поезії чітко виявляє ознаки життя, ліричний герой, виснажений та пригнічений важкими буднями заслання й духовною ізоляцією, “намагається вступити в контакт з природою як єдиним єством, що може “відчутти” його страждання, але натикається на її холодне мовчання” [7, 72]. Це ставить під сумнів тезу про живий, одухотворений характер природного світу, який (сумнів), однак, відразу розвіюється самим текстом. Справді, природа не відгукується на заклик ліричного героя до зближення, проте відбувається це не через те, що вона не може відповісти на його німі запитання, а виключно тому, що “не хоче”. Можливо, саме з цієї причини у свідомості ліричного героя природний світ Аралу постає як наскрізь ворожий людині, що загалом було абсолютно нехарактерним для творчості Т. Шевченка, адже як переконливо доводить Д. Чижевський, центральною властивістю світогляду поета, “основною рисою цілої духовної постаті Шевченка, провідним почуттям в цілій його творчості, основним патосом його життя треба визнати його “антропоцентризм”” [19, 128], що проявляється передусім у “його ставленню до природи” [19, 129]. На антропоцентризм як домінуючу складову світогляду письменника також звертають увагу такі літературознавці, як Зінаїда Генік-Березовська та Зінаїда Тарахан-Береза [див.: 2, 148; 16, 157]. Для поета, підкреслюють згадані дослідники, “природа є щось підрядне людині” [19, 129].

У цьому контексті морський пейзаж поезії “І небо невмите, і заспані хвилі ...” є нетиповим як для Т. Шевченка. Вступаючи в полеміку із романтичними стереотипами у зображенні моря як стихії вільної, безкрайньої, могутньої (див.,

напр., образ моря у поемі Джорджа Байрона “Паломництво Чайльд Гарольда” чи відповідні образи у поезіях Олександра Пушкіна “Прощай, свободная стихия...”, “Кто, волны, вас остановил...”, “К морю”, романі у віршах “Евгений Онегин”, вірші Семюеля Тейлора Колриджа “Франція: Ода” (“France: An Ode”) тощо), порушуючи усталену романтичну традицію естетизації морської стихії, він змальовує море “невмитим”, “нікчемним”, планомірно деестетизує, депоетизує морську природу Аралу.

Причину цього більшість шевченкознавців вбачають у тогочасних депресивних настроях поета, які добре проглядаються, якщо звернутися до тих його листів, у яких ідеться про перебування в експедиції. Так, для прикладу, в листі до Андрія Лизогуба Т. Шевченко пише: “<...> що зо мною діялося на Аральськiм морі два літа, – цур йому! Бодай не діялось того ні з ким на світі! Опріч нудьги, всі лиха перебували в мене, навіть і нуджа, – аж згадують брідко!” [22, 271]. А лист до Осипа Бодяньського взагалі звучить як “крик душі”: “Тяжко мені, друже! дуже тяжко! та що маю робити? Перейшов я пішки двічі всю киргизьку степ аж до Аральського моря – плавав по йому два літа, господи, яке погане! аж брідко згадують! не те що розказувать добрим людям” [22, 274].

Не виправдавши його сподівань, Аральська експедиція стала для Т. Шевченка лише “незамкнутою тюрмою”. Тому на Аральське море він дивиться крізь призму власних негативних емоцій, які й детермінують специфіку образності поезії “І небо невмите, і заспані хвилі...”. За визначенням Людмили Петрухіної, в цьому випадку ми маємо справу із т.зв. внутрішнім, медитативним пейзажем, “пейзажем душі”, суть якого полягає в тому, що “краєвид стає тлом, підпорядкованим враженням спостерігача” [10, 128]. У таких пейзажах “важливішою від зображення явищ природи є людина, її думки і переживання” [10, 128], а характерною їх рисою є фрагментарність предметного зображення, зосередження уваги на світлових, кольорових звукових ефектах.

Якщо говорити про останні, то в поезії “І небо невмите і заспані хвилі...” на фоні наскрізного стрімкого чотиристопного ямбу яскраво виділяється перший шестистопний рядок, який імітує розмірений ритм руху морських хвиль. Що ж до колористики, то в аналізованій поезії, на переконання Н. Слухай, чітко превалує сірий колір [див.: 14]. Сірим є “невмите небо”, “заспані хвилі”, що його віддзеркалюють, сірим є саме життя поета, який “нудить світом”. Не заперечуючи твердження дослідниці, додамо, що у картині морської природи Аралу все ж присутній іще один колір – жовтий. Безпосередньо у тексті – це колір “п’яного очерету” та сухої трави. На рівні психологічних асоціацій, це, очевидно, колір осіннього вмирання, осінньої меланхолії. Якщо ж брати глибше – рівень несвідомого – то тут, за твердженням російського психолога Я. Обухова, жовтий колір часто пов’язаний із хворобою [див.: 9]. Люди з ослабленим здоров’ям, а Т. Шевченко в часи Аральської експедиції вже таким, безумовно, і був, часто бачать світ у різних відтінках жовтого кольору. І якщо у поезії “І небо невмите, і заспані хвилі...” тло пейзажу є загалом сірим, а жовтий колір лише окремими плямами накладений на нього (жовта рослинність на фоні сірого неба і сірого моря), то у

малярських зображеннях Аральського моря, створених Т. Шевченком у цих же кольорах, жовтий колір займає значну частину пейзажу (див., наприклад, роботи “Крутий берег Аральського моря” (акварель, серпень 1848 р. – вересень 1849 р.), “На березі Аральського моря” (акварель, 12–21 вересня 1848 р.; 22–30 серпня 1849 р.), “Мис Бай-Губек” (акварель, 20 серпня 1848 р.), “Берег острова Ніколая” (акварель, 12–21 вересня 1848 р.; 22–30 серпня 1849 р.), “Місячна ніч на Кос-Аралі” (акварель, 6 жовтня 1848 р. – 6 травня 1849 р.) тощо). За фахового мистецтвознавчого прочитання та включення до глибоких компаративістичних студій ці картини, безперечно, можуть розповісти багато нового про Шевченкову рецепцію морської стихії Аралу. Ми ж спробуємо підбити певні підсумки власного дослідження.

Т. Шевченко дивився на Аральське море очима засланця, невільної людини. Тому хоча він суголосно з натурфілософськими ідеями О. Гумбольдта і відчуває анімованість моря, вірить, що воно живе, одухотворене, йому не вдається налагодити з ним духовного діалогу. На противагу романтичній інтерпретації моря як символу свободи, Аральське море для українського митця насамперед “незамкнута тюрма”. Звідси й “опобутовлення”, “зниження” морських образів. Водночас немає підстав стверджувати, що на Аралі відбувся той розлад у стосунках поета й природи, який часто прослідковується у творчості багатьох європейських романтиків, особливо пізніх (напр., у Євгена Баратинського, Генріха Гайне, Федора Тютчева). На наше переконання, хоча аральська природа і не приймає Т. Шевченка у свої обійми, він все ж “не випадає” із єдиного космосу природного буття, адже його внутрішній світ не дисонує із змальованим морським пейзажем, навпаки – суворий, похмурий світ Аральського моря підсилює тужливі настрої автора, резонує з його емоціями та станом душі.

Література

1. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / В. Анісов, Є. Серета. – К. : Дніпро, 1976. – 392 с.
2. Генік-Березовська З. Грані культур : бароко, романтизм, модернізм / З. Генік-Березовська. – К. : Гелікон, 2000. – 368 с.
3. Жирмунский В. Немецкий романтизм и современная мистика / В. Жирмунский. – СПб. : Аксиома, Новатор, 1996. – XL. – 232 с.
4. Івакін Ю. Нотатки шевченкознавця : літературно-критичні нариси / Ю. Івакін. – К. : Радянський письменник, 1986. – 311 с.
5. Канівський О. Море в поезії Т. Шевченка / О. Канівський // Зоря. – 1896. – № 5. – С. 88–90.
6. Маркова М. Поетична натурфілософія Тараса Шевченка / М. Маркова // Літературознавчі обрії : праці молодих учених. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2009. – Вип. 14. – С. 187–193.
7. Мовчанюк В. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка / В. Мовчанюк. – К. : Наукова думка, 1993. – 148 с.
8. Наливайко Д. Шевченко в контексті романтизму і націоналізму / Д. Наливайко // Теорія літератури й компаративістика. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 197–225.
9. Обухов Я. Символика цвета : желтый цвет / Я. Обухов // Журнал практического психолога. – 1997. – № 2. – С. 65–79.

10. Петрухіна Л. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії) / Л. Петрухіна // Проблеми слов'янознавства. – 2002. – Вип. 52. – С. 125–134.
11. Попов П. Т. Шевченко і О. Гумбольдт / П. Попов // Всесвіт. – 1961. – № 8. – С. 153–158.
12. Пясковський Б. Т. Г. Шевченко і природознавство / Б. Пясковський // Проблеми філософії : міжвідомчий наук. зб. – К. : видавниче об'єднання “Вища школа”, вид-во при Київському державному університеті, 1974. – Вип. 33. – С. 97–104.
13. Сидоріна Л. Філософське підґрунтя романтизму Т. Г. Шевченка / Л. Сидоріна // Вісник Львівського національного університету : філософські науки. – Львів, 2000. – Вип. 2. – С. 24–30.
14. Слухай Н. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. Слухай, Ю. Мосенкіс. – К. : Видавничий дім А + С, 2006. – 165 с.
15. Смілянська В. “Святим, огненным словом ...” : Тарас Шевченко : поетика / В. Смілянська. – К. : Дніпро, 1990. – 290 с.
16. Тарахан-Береза З. Шевченко – поет і художник / З. Тарахан-Береза. – К. : Наукова думка, 1985. – 184 с.
17. Тимошенко Ю. Персоніфікація в художньому світі Тараса Шевченка : екзистенція і поетика / Ю. Тимошенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 3. – С. 2–5.
18. Ушкалов Л. Тарас Шевченко / Л. Ушкалов. – Харків : Фоліо, 2009. – 122 с. – (Знамениті українці).
19. Чижевський Д. До світогляду Шевченка / Д. Чижевський // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 3. – С. 35–38.
20. Чижевський Д. Філософські твори у 4-х томах / Д. Чижевський. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 2. – 264 с.
21. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12 т. / Т. Шевченко ; [редкол. Є. Кирилюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 2 : поезії, 1847–1861 рр. – 592 с.
22. Шевченко Т. Твори в 5-ти томах / Т. Шевченко ; [ред. Л. Кирилець]. – К. : Видавництво художньої літератури “Дніпро”, 1979. – Т. 5 : автобіографія, щоденник, вибрані листи. – 567 с.
23. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; [пер. с нем. ; сост., ред., вступ. ст. А. Гулыги]. – М. : Мысль, 1987–1989. – Т. 1. – 1987. – 637 с.
24. Шупта-В'язовська О. Творчість Шевченка як ліричний канон : часопросторовий аспект / О. Шупта-В'язовська // Тарас Шевченко і європейська культура : збірник праць Міжнародної 33-ї наукової шевченківської конференції. – Київ – Черкаси, 2000. – С. 105–112.
25. Энциклопедический словарь / [изд. Ф. Брокгаузъ, И. Ефронъ]. – С.-Петербургъ : Типо-Литография И. Ефрона, 1890–1907. – Т. XX^a. – 1897. – 963 с.

Анотація

У статті розглядається проблема рецепції Т. Шевченка Аральського моря (на матеріалі поезії “І небо невмите, і заспані хвилі ...”). Автор переконує, що одним з основних факторів, який у значній мірі детермінував специфіку цієї рецепції, було захоплення поета роботою німецького натурфілософа А. Гумбольдта “Космос”. У дусі філософії останнього Т. Шевченко сприймав Аральське море, як живе, але надавав образам анімованого морського пейзажу негативної окраски, що можна пояснити депресивним настроєм поета, викликаним життям політичного засланця.

Ключові слова: Аральське море, натурфілософія, поезія, природа, рецепція, Тарас Шевченко.

Аннотация

В статье рассматривается проблема рецепции Т. Шевченко Аральского моря (на материале поэзии “І небо невмите, і заспані хвилі ...”). Автор убеждает, что одним из

основных факторов, который в значительной степени детерминировал специфику этой рецепции, было увлечение поэта работой немецкого натурфилософа А. Гумбольдта “Космос”. В духе философии последнего Т. Шевченко воспринимал Аральское море как живое, но предавал образам анимированного морского пейзажа ярко негативную окраску, что можно объяснить депрессивными настроениями поэта, вызванными жизнью политического ссыльного.

Ключевые слова: Аральское море, натурфилософия, поэзия, природа, рецепция, Тарас Шевченко.

Summary

The article deals with the problem of T. Shevchenko's perception of Aral Sea (based on the poetry named “І небо невміте, і заспані хвилі ...”). Author convinces that one of the most important factors that has determined this perception's specific character was in a high degree poet's passion for German naturphilosopher A. Humboldt's work “The Cosmos”. In A. Humboldt's manner T. Shevchenko perceived Aral Sea like animated, but gave strong negative colours to the sea images, what can be explained by poet's depressive spirits, caused by his life in the political exile's status.

Keywords: Aral Sea, nature, naturphilosophie, perception, poetry, Taras Shevchenko.

УДК 821.161.1(092) Пушкин А.С. “К морю”

Дмитриева У.М.,
кандидат филологических наук,
Новосибирский государственный
педагогический университет

“К МОРЮ” ПУШКИНА: СЮЖЕТ ПЛАВАНИЯ И ПОЭТИЧЕСКОЕ “ГОЛОСОВЕДЕНИЕ”

Южная ссылка обогатила Пушкина множеством ярких впечатлений, в том числе и знакомством с морской стихией. С.А. Фомичев, описывавший рисунки в рукописях Пушкина, заметил: “Казалось бы, жизнь Пушкина была мало связана с морем: единственный раз ему довелось плыть на военном корабле летом 1820 года, о чем он поведает в элегии “Погасло дневное светило”. Но, перелистывая страницы его лирики, мы с удивлением обнаруживаем, что он был едва ли не самым плодовитым русским поэтом-маринистом” [19, 13]. В корпусе текстов, написанных Пушкиным во время южной ссылки и сразу после нее, по свежим впечатлениям, формируется и развивается комплекс мотивов, объединивших круг байронических образов, мотивы поэзии А. Шенье и поэтическую фразеологию, выработанную В.А. Жуковским и К.Н. Батюшковым.

Первая южная элегия “Погасло дневное светило <...>” представляет квинтэссенцию морских романтических мотивов. Заявленное в ней желание соединиться с морской стихией вылилось в ряд текстов о возможном плавании. Они и близкие им по времени создания стихотворения изобилуют формами императива и обращениями к морю и его атрибутам (“Шуми, шуми, послушное ветрило; / Волнуйся подо мной, угрюмый океан <...>” [11, 7]; “Кто, волны, вас остановил <...>”, “Взыграйте, ветры, взройте воды <...>” [11, 151]; “Завидую тебе, питомец моря смелый <...>”, “Приветствую тебя, свободный Океан <...>” [11, 153]; “Морей красавец